İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
YABANCI DİLLER YÜKSEK OKULU
FRANSIZCA BÖLÜMÜ DERGİSİ

DİLBİLİM

IV

1979

REVUE DU DÉPARTEMENT DE FRANÇAIS
DE L'ÉCOLE SUPÉRIEURE DES LANGUES ÉTRANGÈRES
DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

netimi zorunlu olarak daha ağır bastı. Aşamaları yakından izlemek, eşgüdümü sağlamak, dil kullanımını düzeltmek, her evrede yazılanları öğrencilerle birlikte okuyup birlikte düzenlemeler yapmak gerekti.

Bu çalışmanın esinlediği gözlemler ve elde edilen sonuçların başlıcaları şunlardır :

1. Yöntemin yabancı dil öğretimine katkıları: Gerek konunun kavranması, gerekse aktarılması sırasında öğrenciler yabancı dildeki çeşitli kaynaklara başvurdular, kullandıkları tümcelerin biçimi, dizimi, yapısı üzerinde çalıştılar, tartıştılar. Daha iyi bir anlatım ve deyişe varabilmek için çaba gösterdiler;

2. Yöntemin içeriğe değgin katkıları: Yazılı anlatımda yazınsal olsun, yazın dışı olsun, öndüzen saptamanın önemini kavradılar. Alıntıları, göndermeleri özenle seçmeyi, uslamlama, kanıtlama yollarının gereğini, kanıtsız düşüncelerin benimsenemeyeceğini öğrendiler;

3. Çalışma türünün katkısı: Küme çalışmalarının yararı belirginleşti. Küme çalışmasiyle yabancı dilde yaptıkları yanlışların azaldığını, çeşitli görüş açılarının birbirlerini nasıl bütünlediğini, yanlış yorumdan nasıl kaçınılabileceğini izlediler. Takım çalışmasının eğitsel yararlarını, toplulukta çok daha fazla düşüncenin ortaya çıktığını, üretimin ve yaratıcılığın nicel, nitel artışını gözlemlediler. Ayrıca uygulama sonucu yazınsal disertasyon için önerilmiş yöntemin yazın dışı bir alanda da başarı ile uygulanabileceği kanıtlandı.

N. GÜZ

RÉSUMÉ

Le présent article fait état des observations suscitées par l'application des principes de dissertation française préconisés par Jean-Pol Caput dans un article paru dans **Dilbilim** III, 1978 («Un point de méthodologie en didactique du français: l'entraînement systématique à la dissertation et à l'essai littéraire»). Cet essai permet notamment de constater que la méthode en question est susceptible de favoriser le travail collectif et de faciliter, à partir d'une meilleure structuration des sujets traités, la compétence réceptive et productive des étudiants.

GÜNEY AMERİKA YERLİ DİLLERİNE BİR BAKIŞ

Yüksek Okulumuz Fransızca Bölümünün 31.8.1978 tarihinde düzenlediği bir toplantıda, Paris V (René Descartes, Sorbonne) Üniversitesi öğretim üyelerinden Christos CLAIRIS, uzmanlık alanı olan «Güney Amerika Yerli Dilleri» konusundaki gözlemlerini Türkçe bir söyleşi çerçevesinde sunmuştur. İşlevsel dilbilimin önemli uygulamacıları arasında yer alan C. Clairis, onursal başkanı André Martinet olan **Uluslararası İşlevsel Dilbilim Kurumunun** iki asbaşkanından biridir. Uygulamalarının yanı sıra birtakım yöntem sorunlarına da değinen uzmanın söyleşi sırasında Türkçe dilbilim terimlerini de çok başarılı biçimde kullandığını, bu konuya ilişkin gözlemlerinde, dilsel gerçeklikleri anlatmada kimi terimlerimizi Fransızca terimlerden daha elverişli gördüğünü burada belirtmek gerekir. Aşağıda söyleşinin başlıca bölümleri yer almaktadır.

Toplantıya Katılanlar: C. Clairis, N. Güz, M.R. Güzelşen, E. Öztokat, O. Senemoğlu, B. Vardar.

C. CLAIRIS: — Benim uzmanlık alanım Güney Amerika yerli dilleri, özellikle de kırkıncı enlemin güneyinde kalan Patagonya bölgesindeki diller. Uzmanlık alanıma bütün Güney Amerika dilleri girer ama, özel inceleme konusu olarak bütün diller üstünde çalışamazsınız, bir dil üstünde uzmanlaşmak gerekir. Tüm Güney Amerika alanında çağdaş dilbilim araştırmalarının yeni başladığı söylenebilir. Amerika kıtası en çok dil konuşulan kıta olarak bilinir. Bu bölgede aşağı yukarı iki bin dolayında dil bulunduğunu öne sürenler var. Bu dillerin yaklaşık beş yüzü üstünde belge bulunmaktadır. Ama belge deyince eksiksiz betimlemeler akla gelmemeli. Sözcük dizelgeleri, misyonerlerce hazırlanmış dilbilgileri var ama, bunlar Latince, Fransızca, İtalyanca örnek alınarak yapılmıştır. Bu misyonerlerin çalışmaları XVI. ve XVII. yüzyıllardan bugüne değin sürmüştür. «Summer Institute of Linguistics» günümüzde bu gibi çalışmaları yürüten başlıca kurumdur. Ama bu kuruluşun ereği dinsel bir erek. Hıristiyanlığı yaymak için misyoner gönderiyorlar ve bu misyonerler çok kısa sürede dilbilim uzmanı olarak yetiştiriliyor. Örneğin otuz saatte sesbilgisi öğretiliyor bunlara. Bu kurumda en geçerli çalışmaları yapanlar Pike'in çevresindekilerdir. Ama dediğim gibi bu kişilerin çoğunluğu için dilbilim ikincil önem taşır. Yine de çeşitli belgeler sağlarlar araştırmacılara Kimi dillerde yalnız onların çalışmaları vardır. Bu kurum dışında, Meksika'da «Instituto Indigenista Interamericano» ve «Centro de Estudios Mayas» var. Bu kurumun da çalışmaları önemli. Ama Güney Amerika'da yerli dilleriyle özenle, titizlikle uğraşan bir merkez yok. Beş yüz dolayındaki dilden ikisi üstünde durayım. Bunların en önemlisi Maya dilidir. Maya dili gerçekte birçok dili kapsar. İkinci dil Keçuadır. Bu, İnkaların dilidir. Maya dili gibi Keçua dili de birçok dil kapsar. Maya ve Ke-

çua dilleri, üzerlerinde en çok çalışılmış dillerdir bu bölgede. Keçua üstüne Hollandalı Wilhelm Adelar büyük bir betimleme yayımlamıştır. Ama gerçek şu ki bu diller giderek yok olmakta. Her dil kendine özgü olduğu için, yok olan diller kuramı da yoksullaştırır. Belki başka hiç bir dilde bulunmayan bir özellik de böylece ortadan kalkmış olur. Onun için, önce belge toplamak, sonra betimlemeler yapmak dilbilim bakımından ivedilik gösteren bir sorundur. Ne var ki belge toplamak çok güçtür. Çünkü yerliler kentte oturmaz, kendi bölgelerinde yaşarlar ve oralara gitmek için araç bulamazsınız. Ayrıca kimi bölgelerde iklim koşulları çok elverişsizdir. Örneğin, benim Aymara dili üzerinde belge toplamak için çalıştığım bölgelerin birisinde, özellikle Şili'nin kuzeyindeki 5000 metre yükseklikteki And dağlarının yaylasında geceleri eksi yirmi, gündüzleri ise artı yirmiydi sıcaklık. Demek ki birinci güçlük doğadan geliyor. İkinci güçlük, izin alma zorunluğundan doğar. Örneğin, hükümetin özel izni olmadan gidip de Kolombiya'nın Venezuella sınırında araştırma yapamazsınız. Üçüncü güçlük ilişki kurmada kendini gösterir. Genellikle, dilini inceleyeceğiniz kişiler ya İspanyolca bilmezler ya da çok kötü konuşurlar bu dili. Dördüncü güçlük, yerlilerin, dillerinden neredeyse utanmalarıdır. Kendi dillerini konuşmak istemezler, alay etmenizden çekinirler, aşağılık duyguları vardır. Bu gibi çalışmalarda arkadaşlık çok önemlidir.

Öte yandan sömürgeciler tarafından yok edilme tehlikesinden ötürü yerliler çok çekingendir. Örneğin Ateş Adasında yerlileri topraklarını almak için birer birer öldürmüşler. Yaşlı bir Şilili bilim adamı olan Alejandro Lipschütz son yerli avcısını tanımış. Tarifesi de bir kafa için bir İngiliz lirası! Önceleri kanıt olarak yerlilerin kulaklarını istiyorlarmış. Ama yerliler kulaklarını satmaya başlayınca kafaları istemeye başlamışlar! İşin bu yanı acıdır. Bu koşullarda insan «Ben ne yapmaya geliyorum buralara?» diye sormaya başlıyor. Başka bir bilimsel güçlük, çeşitli oymakları tanıyabilmektir. Siz dışardan geliyorsunuz ve bilgileriniz kulaktan dolmadır. Bir arkadaşınızdan orada yerliler olduğunu duymuşsunuzdur. Onun da bilgileri kesin değildir. Orada bir dedeyle karşılaşırsınız. Bir dil konuşuyordur, ama o dil falanca misyonerin sözünü ettiği dil midir, değil midir? Anlamak büyük bir sorun. Ona bağlı diğer bir sorun: Misyonerlerin çalışmalarının kaynakçasını yaptığınız zaman bütün dilleri tanımak gerekir. Örneğin Pottier Unesco için bir kitap hazırlıyor, «Güney Amerika Dilleri» diye. Ben de bir yazı yazdım Patagonya dilleri üstüne. Bu bölgede konuşulan dillere ait yüze yakın terim kullanılmış. O terimleri ayıklamanın sonucunda altı dil kaldı. Çünkü aynı dilden yedi, sekiz değişik adla söz ediliyor. Bu çalışmaları çok güçleştiriyor. O dillere ad vermek gerekiyor, beyazların verdiği adlar yerine. Benim ileri sürdüğüm sav kendilerinin dillerine verdiği adı kullanmak gerektiği. Ama kimi kez kaynakça yüzünden insanın eli kolu bağlı kalıyor.

Şimdi benim çalıştığım kaynakçadan söz edeyim. Birisi Cestmir Lukotka. 1968'de ölmüş Çek dilbilimci. **Classification of south American indian Languages** adlı önemli yapıtı Los Angeles'de yayımlanmıştır. Tüm dillerin dizelgeleri vardır ve nerede kullanıldıkları aşağı yukarı belirtilir, her dille ilgili bulunan ya da bilinen kaynakçadan da söz edilir bunda. Ayrıca Alden Mason'ın **The Languages of South American Indians**, İspanyolca bilenler için Antonio Tovar'ın **Catalogo de las lenguas de America del sur** adlı yapıtları vardır. Bu yapıtlarda dil

dizelgeleri yer alır, sınıflandırma için de bir adım atılmıştır. Bu sınıflandırmalar yeniden yapılmalıdır. Çünkü bilimsel olarak güvenilecek çalışmalar değildir. Son zamanlarda bölge bölge sınıflama çalışmaları yapılmaktadır.Örneğin benim bölgede Mary Ritchie Key, topladığım belgeleri kullanarak karışlaştırma ve sınıflandırma çalışması yapmak üzeredir. İlk yazıyı **Congrès des Américanistes**'de yayımladık. Başlıca sınıflandırma çalışmaları bunlardır. Dergiler arasında en önemlisi IJAL (International journal of American Linguistics)dir, yılda dört kez çıkar, kırk yıldan beri yayımlanmaktadır. Bu önemli dergiyi Indiana Üniversitesi çıkarmaktadır. Pottier'nin yönettiği ekip de **Amerindia** adlı bir yıllık çıkarır. Güney Amerika dilleriyle ilgilenir. Kuzey Amerika dilleriyle de ilgilenir, ama şimdiye dek yalnızca Güney Amerika dilleri üstüne yazılar çıkmıştır. Bugüne dek iki sayı yayımlanmıştır. Üçüncüsü de çıkmak üzeredir. Bundan başka Hollanda'da bir tek sayısı yayımlanmış bir dergi var: Vicus. Arjantinli dilbilimciler tarafından hazırlanır. İkinci sayı çıkmak üzeredir. İkinci sayıda benim bir yazım yer alacak. Bunlardan başka Instituto Indigenista Interamericano tarafından yayımlanan **America Indigena** adlı bir dergi daha vardır. Ama bu dergide dilbilimi yanında budunbilim, toplumbilim gibi yakın bilimler de yer alır. Benim ilgilendiğim bölge ikiye ayrılır: Doğu Patagonya ve Batı Patagonya. Doğuda yani Arjantin'de yerli dillerini konuşan kişilerin sayısı yüzü geçmez. Bu dillerin adlarını vereyim: **Mapuçe, Gününa Küne.** En kuzeyde **Teğuelçe.** 30 kişi kalmıştır bu dili konuşan. Bundan başka **Hauş, Selknam, Teuşen** var. Bu üç dilin oluşturduğu öbeğe **Çon ailesi** adı verilmiştir. **Hauş** dilinden hiç bir denek kalmamış. **Selknam** dilini konuştuğunu sandığımız iki-üç kişi var. Teuşen'den kimse kalmamış. Şili'ye yani Batı Patagonya'ya gelince, burada üstünde çalıştığım **Kauşkar** dili var. Bu dil kaynakçalarda **Alakaluf** adıyle tanınır. **Yamana** dili de aynı zamanda **Yagan** olarak tanınır. **Kauşkar** dili Penas körfeziyle Macellan boğazı arasındaki bölgede konuşulur.**Yamana** dili ise Ateş adasının güneyindeki Navarino adasında konuşulur. **Selknam** ise Ateş adasının güney-doğusunda konuşuluyor. Batıda yaşayanlar deniz göçebeleri. Hatta bir Fransız bilim adamı Emperaire 1946-1948 yılları arasında onlarla yaşamıştır. Onlarla ilgili **Les Nomades de la mer** (Deniz Göçebeleri) adlı bir kitap yazmıştır. Yaşamları üstüne çok güzel, ayrıntılı bir yapıttır. Yamanalar da deniz göçebeleridir. Doğudakilerse yaya göçebelerdir. **Kauşkar** dilini 47 kişi konuşmaktadır. **Yamana**'yı konuşan ancak 5-6 kişi vardır. Ama ben oraya gittiğimde bu dili konuşmayı kabul eden iki yaşlı adam bulmuştum: Benito Sarnientos ve Felipe Alvares. Arjantin tarafında başka bir yaşlı vardı: Clemente. Onunla bir Arjantinli çalıştı. Bu çalışmalarla ilgili bilgiler **Vicus**'ün birinci sayısında çıktı, ikinci sayıda da çıkacak. Yamana dili üstüne belgesi olan tek dilbilimci bu Arjantinli. Selknam dili ile ilgili çağdaş olarak yayımlanmış yazı bu alandaki tek çalışmadır. Arjantinli dilbilimci Helena Najlis iki ya da üç denekle çalışmıştır ve onlarla ilgili **Lengua Selknam** diye küçük bir betimleme ve sözlükçe yayımlamıştır. Najlis'in çalışmasından kalkarak iyi bir çalışma yapılabilir. Belge vardır, belki birgün eksiksiz bir şey yapılabilir. Ancak Najlis'in çalıştığı yerliler melezdi. Selknamlarla on yıl kadar birlikte yaşayan Anne Chapman safkan yerlilerle çalıştı ve dört plak yayımladı Amerika'da. Bir de film yaptı. Elliye yakın ses bandı var elinde. Ben şimdi onların üstünde çalışıp geçerli bir sesbilgisi yapıtı hazırlamak istiyorum. Selknamlar üstüne belge var ama **Hauş, Teuşen** ve **Gununa-küne** tümüyle yok oldu. Kauşkarlara gelince, hükümetler onlara yar-

dım yapmak istiyorlar. Göçebe adamlara ev yapıyorlar. Adamlar göçebe yaşamaya alışmış, yiyecek bulamıyorlar ve ölmeye başlıyorlar. Yok oluş nedenlerinden biri de hükümetlerin onlara yardım etme anlayışlarıdır. Bu bölgeye üç kez gittim, son geziyi Kaptan Cousteau ile yaptım, film de çekildi. Üç ay da bir yerliyi bizim üniversitenin olduğu yere getirebildim ve onunla biraz daha rahat olarak çalışabildim. Şimdi elimdeki belge ve verilere dayanarak bir betimleme hazırlayacağım. Bu dile ilişkin sesbilimin en önemli kavramı dalgalanma'dır. Örneğin sesbirimler ayrık birimlerdir birbirleriyle karışmaz. Ama bu dilde dalgalanma kavramını ortaya atmadan sesbilimle başa çıkılamaz. Çünkü aynı zamanda iki sesbirimle karşı karşıyasınız. Dalgalanma kavramı şudur: Aynı anlambirimde iki ya da daha çok sesbirimin serbest almaşması. Ama dikkat etmek gerekir: yansızlaşmayla karıştırılmamalıdır. Çünkü yansızlaşma anlambirimin belli bir yerinde karşıtlığın ortadan kalkmasıdır. Anlambirimin herhangi bir yerinde kullanma olanağıdır dalgalanma. Eşsüremli düzlemde çalışınca bu olguyle karşılaşıyoruz. Dalgalanmalar arasında /l/, /y/ örneği vardır /l/ bir sesbirimdir. Siz bunu olağan yollarla, ikili karşıtlıklarla saptıyorsunuz. Başka ikili karşıtlıklarla sesbirimi belirliyorsunuz. Birden bir anlambirimde o karşıtlığın işlemediğini anlıyorsunuz. Örneğin /leyeş/ (görmek, bakmak) aynı zamanda /yeyeş/ olarak da karşımıza çıkıyor. Anlamı da aynı. Burada bir yansızlaşma söz konusu değildir. Çünkü düzenli bir işleyişi yoktur. Ancak bazı sesbirimlerde geçerlidir. Bu durumla başa çıkmak için dalgalanma kavramından yararlanmak zorunlu.

B.V. — Acaba tarihin eşsüremdeki bir yansıması mı bu? Tarihsel sesbilgisiyle sesbilim bir yerde birleşir. Burada da acaba bu almaşma çeşidi, dalgalanma, oynama bu türlü bir sürecin eşsüremdeki görünümü mü?

C.C. - Bazısı /bikere/ der, bazısı /bir kere/. Anlam değişikliği yoktur. Burada da anlam değişikliği yok ama /leyeş/-/yeyeş/ örneğinde başka bir sesbirim çıkıyor ortaya. Bu dilin konuşulduğu bölgede yerliler göçebe olarak yaşar ve çeşitli lehçeler konuşurlardı. Şimdi kalan 47 yerli belki bu lehçelerin kalıntılarını kullanıyorlar ve lehçesel ayrılıklar şimdi eşsüremli olarak karşımıza çıkıyor. Açıklamasını böyle yapabiliriz ama kanıt yok. Bence en akla yakın açıklama budur.

M.R.G. - Türkçede bazı yörelerde /elma/, bazı yörelerde /alma/ denmesinde yansızlaşma mı var?

C.C. - O da dalgalanma. Ancak başka bir şey var. Türkçe'nin şimdi lehçebilimini yapabildiğimiz için «elma» diyen «alma», «alma» diyen de «elma» demez. O bakımdan deyişbilimsel bir ayrılıktır bu. Ama aynı adam «elma» ya da «alma» derse o zaman dalgalanma olur. Bu kullanım bir kişide olacak ve deyişbilimsel bir erkekle kullanılmayacak. Çünkü siz de kullanabilirsiniz. Doğal olarak «elma» dersiniz de deyişsel özellik olarak «alma» dersiniz. Sesbilimden ve dalgalanmadan söz etmeyi düşündüm, çünkü çok ilginçtir bu olgu, kuram bakımından da önemlidir. Demin adını andığım M. Key, Bolivya dillerinde de bulmuştur bu olguyu.

B.V. - Yani bu, sesbilime katılacak bir kavram niteliği kazanmaya başlıyor. Yansızlaşmanın dışında, «özgür almaşma»dan ayrı bir kavram.

C.C. - Doğrusunu isterseniz dalgalanma kavramı biçimbilimin çerçevesine girer; ancak karşımıza, sesbilimi incelerken, belirli bir dilin sesbilimini çözümlemeye çalışırken, çıkar. Şimdi sözdizime gelelim.

B.V. - Bu terimi (sözdizim) önceden biliyor muydunuz?

C.C. - Hayır, sizden öğrendim ve çok beğendim. Sentaks'tan çok daha iyi. Çünkü Fransızlar «syntaxe»ı Yunancadan almışlar, bir şey anlamıyorlar «syntaxe» denince. Oysa «Sözdizim»de «söz» var, «dizim» var ve insanın aklına bir şeyler geliyor. Gerçekten çok güzel bir terim ve işlevselci. Bizim için sözdizim'in tanımı «dil dışı deneyimlerin çizgisel olarak dil içinde belirtilmesi» dir. Sözdizimde çalışmaya başlamak için ilk iş dizelgeyi saptamaktır. İşe, anlambirimlerin dökümünden başlamak gerekir. Ancak bizim kuramın diğerlerinden ayrımı var. İşlevselcilere göre döküm anlambirimlerin birbirleriyle kompatibilite kapasitesidir.

B.V. - Uyuşum yeteneği..

C.C. - Ne güzel terimler! Çok güzel terimler. Çok iyi bir girişim. Çünkü öğrenci bu terimlerle daha açıklama olmadan bir şeyler anlıyordur. Sözdizime gelelim. Bu alanda en güç iş dökümü hazırlamak, belirlemek. Size bazı varsayımlarımı belirteyim. Ben bu sözdizimde dört, beş sınıf belirleyebiliyorum. Hint-Avrupa öbeğinden olmayan bir dilde çalışınca insan ayrımları görüyor ve dilbilimin önemini anlıyor. Hint-Avrupa bilgileriyle gidince sıfat, ad, eylem vb. arayacaktım, fakat bunlardan hiç biri yok.

B.V. - Pottier 1972'de Urbino'da yapılan Anlambilim Sempozyumunu kapama konuşmasında şöyle demişti: «Bu toplantı da gösterdi ki yalnız Hint-Avrupa dillerini, bizim Avrupa dillerini bilmek yetmiyor, tüm dillerin ulamlarını bu yoldan kavrayamıyoruz. İyi bildiğimiz Avrupa dillerinin dışına çıkmadan dilbilim yeni atılımlar yapamaz.

C.C. - İşte bunun için diyorum, Hint-Avrupa dillerinin dışında çalışınca insan, dillerin ne denli değişik olduğunun ayrımına varıyor. Bizim döküme geleyim. Belirlediğim ulamlar şunlar: Birincisi belirleyici (spécificateur), ikincisi iyelik tamlayan ulamı (génitif possesif), üçüncüsü nicelik öğesi (quantificateur), dördüncüsü de geri kalan tüm öğelerin bağlandığı öbek. Demek ki dil bu dört ulamla çalışabiliyor. Eylem, ad, sıfat vb. şeyler yok. Onların uyuşum ilkelerine dayanarak bunları bulma olanağı yok. Bu az yaygın dillerde durum'un önemi öteki dillere oranla çok daha fazladır. /Aşualak haleş harkı/ deyince...

O.S. - Bunların çevriyazısını neye göre yapıyorsunuz?

C.C. - Uluslararası sesbilgisi abecesini kullanıyorum. Sesbilim çözümlemesini bitirdikten sonra da sesbilimsel biçime çeviriyorum. Belirleyici'nin önemini belirtmek için bir örnek vereyim: Size iki belirleyiciden söz edeyim. Biri /şekue/ geleceği belirtir ve diğeri /tauan/, bana göre dikey ve ayırt edilebilir anlamı taşır. Doğal olarak tüm bunlarda yanılma payı var. Örneğin sigaralar için bir belirleyici kullanacaksam /tuan/ı kullanırım, çünkü dikey varsayılır ve ayırt edilir. Yani «dikey» ve «ayrık» Şimdi üç anlambirim alalım: /yefayış/ (yemek), /çe/ (ben). «Çe yefayış şekue» deyince «Ben sonra yemek yiyeceğim» demektir. Ama

misyoner geliyor «tauan»ı yemek pişirmek olarak çeviriyor. «Çe yefayış tauan» deyince ise «ben yemeği hazırlıyorum (pişiriyorum)» anlamına gelir, yemeği hazırlayan ayakta olduğundan dolayı.

E.Ö. - Soyut kavramlar yok mu bu dilde?

C.C. - Gereksinme duyuldu mu, soyut kavramlar doğar.

B.V. - Anlattıklarınız şu gerçeği çok güzel tanıtlıyor: Dilin toplumdan ayrı olarak ele alınmasına olanak yok. Dil dışı deneyimler göz önünde tutulacak. Kimi yerde daha çok, kimi yerde daha az.Siz böyle uzun süre oralarda çalışmışsınız. Bir de bazı budunbilimciler onbeş gün kalarak işlem yapmak istiyorlar.

C.C. - Onbeş günde bir dilin betimlenmesini yapmaya olanak yok. Ama az önce «Yamana»dan söz etmiştim. Bu dil Navarino adasında konuşulur. Oraya gittim ben. İki günüm vardı. Çünkü gemi gider, üç ay sonra gelir. Ben Benito'yla yaşadığı terk edilmiş köyde karşılaştım ve iki saat çalıştım. O konuşmanın ses bantları bu dille ilgili dünyadaki tek kayıttır. Yamana dili üstüne başka sesli belge yok dünyada o bakımdan önemlidir. İki saatlik belge bir dili tanımlamak için yeterli mi? Hayır. Ama tek belge olunca önemi vardır.

B.V. - Bu incelemelerin genel dilbilime kuşkusuz büyük katkısı oluyor. Yeni ulamlar ortaya koyuyor. Kimi varsayımlar doğrulanıyor kimileri de çürütülüyor. Evet Saussure öyle, falanca şöyle demiş ama Benito da var diyorsunuz siz... Yanılmıyorsam Pottier Langages'ın budunbilime ayrılmış sayısındaki yazısında toplumdilbilim/budundilbilim ayrımını yaparken, bunların her biri nerede başlar nerede biter diye sorar ve şöyle der: «Bir olay, bir dil-toplum olgusu Saint Germain'de gerçekleşirse toplumdilbilime, Ateş adasında olursa budundilbilime girer». Bu belki iyi bir ayrım. Ama ne derece doğrudur bilmiyorum. Aslında birinde toplumsal durum birinde ekin durumu ortaya çıkıyor. Sizin incelediğiniz bu dilsel öbeklerde toplumsal katmanlaşma o denli belirgin değil. Sanki bütün bireyler birbirine eş gibi. Bu belki onların yapısından değil onlar üzerine eğilenlerin yapısından geliyor. Ama toplumdilbilim daha çok aykırılıklarla uğraştığı için gene gerçekten karmaşık toplumlara uygun düşüyor. Ateş adasına da budundilbilim uygun düşüyor diyebiliriz sanırım.

C.C. - Diyebiliriz, ama bizim dediğimiz herkes tarafından onaylanmaz. Bu tanımlar evrensel değildir. Pottier'nin tanımıyle Amerikalıların bugün budundilbilim tanımlamaları arasında ayrım vardır. Onlar budundilbilimi tüm dillere uyguluyorlar.

B.V. - Toplumu ayrımsız bir bütün olarak ele alıyorlar.

C.C. - Ama herkesin onayladığı şey budundilbilimde ekin kavramının önemidir.

B.V. - Burada ben sizin yönteminiz üstüne bir gözlemde bulunmak istiyorum. Doğrulamanız ya da çürütmeniz ereğiyle. Siz burada verileri tümevarım yöntemiyle, araziden yola çıkarak saptıyorsunuz, sonradan bunları alıp incelemenizi çeşitli sınıflandırmalar, belirtmeler biçimine dönüştürüyorsunuz. Tümevarım - tümdengelim karşısındaki tutum açısından yalnızca tümevarımcı mısınız? İlk

anda öyle sanılıyor. Ama bir de kuramınız var elinizde, o da tümdengelim içeriyor. Yani salt tümevarımcı değilsiniz.

C.C. - Dediğiniz gibi, araziden başlıyoruz, kurama geliyoruz. Dilde karşılaştığımız gerçek kurama uygun değilse değiştireceğimiz şey dil değil, kuramdır. Ama bu demek değildir ki kuram bizi ilgilendirmez. Ne var ki erek gerçeği kurama uyarlamak değil, kuramı gerçeğe uyarlamaktır. Ama en ufak bir güçlük karşısında da hemen kuram değiştirilmez.

B.V. - Tüm bu yaptığınız çalışmalar, sizin gibi başka dallarda, alanlarda yapılan bu somut, çeşitli dilleri ele alan çalışmalar Martinet'nin genel kuramını doğruluyor, ama bazı yeni kavramlar da katıyorsunuz.

C.C. - Yeni kavramlar katıyorum, fakat bu yeni kavramlar Martinet'nin kuramının doğal gelişmesi. Belirli bir gereksinme karşısında yeni bir terim tanımlamak gerekiyorsa tümüyle o kurama bağlı kalarak tanımlıyorum. Ancak Martinet'nin kuramını uygulamamın nedeni, bu kuramı bu gibi çalışmalarda yeterli görmemdir.

B.V. - Dağılımcılar Kuzey Amerika Dilleri üstüne çok çalışma yapmışlardı. Onlarla sizin aranızdaki başlıca tutum farkı nedir acaba? Onlar da araziye çıkarak derleme ve betimlemeler yapmışlardır.

C.C. - Örneğin ayrılıklardan birisi anlambirimin tanımlamasındadır. Biliyorsunuz aynı anlambirimin göstereni iki üç yerde belli olabilir. Örneğin çoğul anlambirimi. **Les enfants dorment** dediğimde iki yerde çoğul anlambirimin göstereni var Dağılımcı kuramla bunu ele almak kesinlikle olanaksızdır. Çünkü onlar parçayı bir gerçek olarak görüyorlar ve yüzde yüz anlamı bir yana itiyorlar. Otomatik bir çalışma oluyor, gerçeğe de tam uymuyor. Hiç kimse öyle çalışmamıştır. Aslında anlama başvuruluyor. Tutum içten değildir.

B.V. - Üretici-dönüşümsel dilbilime gereksinme duymuyorsunuz değil mi?

C.C. - Üretici-dönüşümsel anlayışa ne karşıyım ne de taraftar. O dilbilimden başka bir bilimdir bence mantıksaldır. Ama bu yaklaşımla dilleri anlamak için bir ilerleme yapıldığına inanmıyorum. Ben bir gün kendi dilbilgimi yaparsam bir üretici-dönüşümselci gelir ondan sonuçlar çıkarır. Sonra tutumları önselcidir bizim için. Çünkü onlar bir kuramdan gelip o kuramı doğrulamak istiyor.

B.V. - Evet önselci ve tümdengelimci.

C.C. - Ben uygulamadan başlıyor ve kurama geliyorum. Gerekirse kuramı değiştiriyorum, ama kuramdan başlayıp gerçeğe gitmek kafada önceden bazı tasarılar bulunduğu anlamına gelir.

B.V. - Yani sizinki doğrudan doğruya uygulamayla kuram arasında eytişimsel bir ilişki.

C.C.-Bunların yanında bizim kuramı en özdekçi kuram diye nitelemiştir Mounin son kitabında.

M.R.G. - Dönüşümleri belirlemek dilin gelişmesini ortaya çıkarmak değil mi?

C.C.-Ama uygulamada öyle olmuyor. Kafanızda bir varsayımla başlarsanız demek ki...

M.R.G.-Peki işlevselci dilbilimde de belli bir kuramdan gerçeğe gidilmiyor mu? Dediniz ki kuram gerçeğe uymazsa değiştiririz. Aynı şey dönüşümcü dilbilgisi için de geçerli değil mi? Yani kuramı incelemeci gerçek üstüne çalıştıktan sonra oluşturuyor. Bir dili incelemeden oluşturmuyor. Dili inceliyor, ondan sonra dönüşüm kuramını ortaya atıyor.

C.C.-Yüzde yüz emin değilim.

B.V. - Güzelşen «dil incelemek» diyor, Clairis ise «dilleri» diyor. Burada önemli bir ayrılık var.

M.R.G. - Dönüşüm kuramı sizin alanınıza uygulanamaz mı? Bir şey sağlayamaz mı? Bir şey ortaya koymaz mı?

C.C.-Evet, anlıyorum, ama uygulamada görülmemiştir. Elde «bütünce» olmayınca durum değişiktir. Ama bütünce karşısında, bir gerçek karşısında çalışmaya başlayınca o zaman kuramın yetersizliğini görüyorsunuz. Nerede bu «derin yapı», «yüzeysel yapı», nerede bütün bunlar?

B.V. - «İşlevsel», «bildirişime yarayan» demek. Bildirişim söz konusu burada Bildirişim olunca tüm bu veriler çıkıyor.

C.C.-Biraz da yaradılış sorunu: Mantıkla uğraşmaktan hoşlananlar var. Dilin kendisiyle, dille çalışmak isteyenler var. Marangozun tahta sevmesi gibi bir şey. Dil tutulur. Dil oradadır. Dil vardır. Özdektir. Dilbilimci bence dille çalışmak isteyendir. Mantıkla çalışmak isteyenlere gelince, bu da olabilir; ama başka bir uzmanlık olarak görüyorum bunu.

B.V. - Batıdaki araştırmacıların özelliği şu oluyor bence. Kendilerine göre çeşitli yollar deniyorlar, sonra bir kuram çerçevesinde çok derine inen, ayrıntıya çok önem veren çalışmalar yapıyorlar. Bu bakımdan Chomskycilik varmış yokmuş, Clairis'i nerdeyse hiç ilgilendirmez.

C.C. - Bizim için dillerin değişik olması bir belâ değildir. Ötekilerde bu nerdeyse bir belâdır. Çünkü dillerin birleştiği, aynı olduğu özellikleri arıyorlar. Diller bir olsa bizim işimiz yok. Dilbilimcinin varlığı dillerin değişik olmasına dayanır. Biricik, evrensel ilke dilin tanımlanmasıdır. Ses olacak, anlam olacak ve çift eklemlilik olacak. Bu olunca bir dile dil diyoruz.

B.V.-Amerikan yapısalcılığı dağılımcılık olarak ortaya çıkıyor. Avrupa yapısalcılığı ise başka biçimlere bürünüyor. Glosematik, İşlevselcilik vb. Chomsky kuramını oluştururken Amerikan yapısalcılığına tepki gösteriyor.

C.C.-Çok iyi açıkladınız. Chomsky'yi anlamak ve onun akımını Amerikan yapısalcılığına bir tepki olarak yorumlamak gerekir. Fakat bu Amerika için doğrudur ama Avrupa için geçerli değildir. Ancak Avrupa'ya moda olarak gelmiştir. Yakında da modası geçecektir.

B.V.-Sizin başka Avrupa yapısalcıları, özellikle Tesnière üstüne görüşlerinizi dinlemek isterdik. Tesnière'le okul olarak ilişkileriniz nasıl?

C.C. - Tesnière'nin sözdizim'e ilişkin yararlı gözlemleri var. Martinet'de en çok beğendiğim Avrupa'da A'dan Z'ye dek giden tek kuramcı olması. Bir tutarlılık var. Pottier'de örneğin anlambilime ilişkin çok güzel şeyler var, ancak bölük pörçük bunlar. Bir fikir olarak kalıyor, büyük bir kuramın içinde yer almıyor. Bir kuramla bütünleşmiyor. Yalnız Martinet benim tanıdığım dilbilimciler arasında bütün bir kuramı olan ve bu kuramı tutarlı olan tek kişidir. Dilbilimci, kunduracı gibi bir adamdır. Bir şey yapmasını bilen adamdır. Bir dilin karşısında ne yapabilirsiniz? Önemli olan budur. Dilbilimci bir dilin karşısında bir şey yapmasını bilen kişidir.

RÉSUMÉ

Le texte ci-dessus qui a trait aux langues amérindiennes et à certains des problèmes méthodologiques et pratiques qui sous-tendent leur étude, reprend les éléments essentiels d'un exposé fait par Christos Clairis lors d'une réunion organisée, le 31 août 1978, par le Département de français de l'É.S.L.É.de l'Université d'Istanbul.

Professeur associé à l'Université René Descartes, Sorbonne et vice-président de la Société internationale de linguistique fonctionnelle, C.C. est connu notamment comme spécialiste de la linguistique «fuégienne» qui s'est constituée autour des études consacrées aux langues des indigènes de la Terre de Feu, territoire partagé entre le Chili et l'Argentine.

Dans son exposé, C.C. tient surtout à faire part de sa propre expérience. Il met l'accent sur quelques points particuliers de l'analyse linguistique centrée sur les langues fuégiennes dont le qawasqar, utilisé par une population (de 47 locuteurs) qui est en voie de disparition comme d'ailleurs les autres Fuégiens. Il indique certaines pistes de recherche et souligne notamment l'importance de la notion de «fluctuation» (alternance libre de deux ou plus de deux phonèmes dans le même monème) dont la prise en considération lui paraît nécessaire en vue d'une description adéquate de la phonologie du qawasqar telle qu'elle ressort du corpus établi sur le témoignage d'une vingtaine d'informateurs. Notons enfin que, sur un plan plus général, ce qui importe pour C.C., dans une recherche linguistique, c'est avant tout et surtout le respect des réalités linguistiques.